

Eduard Toda Güell i Poblet

RESUM

Seguiment de la trajectòria restauradora del mecenes Eduard Toda i Güell al Monestir de Poblet. Entre altres coses es comenta la creació del Patronat el 1930, el retorn de les despulles del príncep de Viana (1935), la compromesa situació durant la Guerra Civil (1936-1939) i les principals publicacions que va escriure sobre la història del cenobi.

RESUMEN

Seguimiento de la trayectoria restauradora del mecenas Eduard Toda Güell al Monasterio de Poblet, entre otras cosas se comenta la creación del Patronato el 1930, el regreso de los restos del príncipe de Viana (1935), la comprometida situación durante la Guerra Civil (1936-1939) y las principales publicaciones que escribió sobre la historia del cenobio.

ABSTRACT

After the path of restorative work from the patron Eduard Toda i Güell at Monastery of Poblet. Among other things, people discussed the creation of the «Patronat» in 1930, the return of the remains of the Prince of Viana (1935), the difficult situation during the Civil War (1936-1939) and major publications that he wrote about the history of the monastery.

Paraules Clau: Monestir de Poblet, Escornalbou, Tarragona, Reus, restauració arquitectònica

.....
Gener Gonzalvo i Bou, neix a Barcelona 1958, però és originari per la branca materna de l'Espluga de Francolí, nebot del monjo de Poblet, l'organista Jordi M. Bou. Llicenciat en Història (UAB) el 1981. S'ha especialitzat en l'Edat Mitja. La seva tesi de llicenciatura versà sobre *Pau i Treva a Catalunya. Orígens i descabdellament fins a Jaume I* (dirigida pel Dr. Frederic Udina i presentada el 1984), arxiver de professió ha treballat en els arxius de la Generalitat de Catalunya de Tàrrrega, Lleida, Reus i Tarragona. Ha estat membre dels consells de redacció de les revistes *Lligall* (Barcelona), *Aplec de Treballs* (Montblanc), *Urtx* (Tàrrrega), autor de nombrosos llibres i articles. Una de les seves dedicacions és el Monestir de Poblet, especialment el seu restaurador Eduard Toda i Güell.

Eduard Toda Güell i Poblet

Gener Gonzalvo i Bou

En escaure's el 2016 els 75 anys del traspàs del diplomàtic, escriptor, mecenes, bibliòfil, historiador i egipciòleg Eduard Toda i Güell (Reus, 1855-Poblet, 1941), em plau de redactar alguns trets sobressortints d'un home de llarga vida, quan la mort el sorprengué el 1941 a Poblet, el lloc que ell més estimava. Allà hi treballà amb una gran passió, en una etapa, la de 1930-1941, que mereixeria un estudi més aprofundit.

Els seus orígens familiars foren difícils¹. Tanmateix, fou el seu oncle Josep Güell i Mercader (1839-1905), home de confiança de Castelar, i polític reconegut a Madrid, qui es féu càrrec de la seva educació, el qual intuïria la gran intel·ligència del seu nebot. De bon començament, el jove Toda cursà els primers estudis i el Batxillerat a l'Escola Pia de Reus, en aquest centre es formà una mena de profunda trinitat amical ben estreta: A més de Toda, en formaven part Antoni Gaudí i Josep Ribera i Sans, (Tivissa, 1852- Madrid, 1912) que esdevindria un reputat cirurgià a Madrid².

Primera febre pobletana

Efectivament, el primer viatge a Poblet (nosaltres creiem que en feren un parell), s'esdevingué el dos de juliol de 1870. De ben segur que, dels membres de la trilogia, fou el futur doctor Ribera, el que avisà als altres amics de la grandiositat -tan malferida- del cenobi cistercenc. Aquesta afirmació no és gratuïta: el pare de Ribera era mestre a l'Espluga de Francolí i probablement en Ribera ja hi havia fet alguna excursió. D'aquelles anades pobletanes nasqué un veritable entusiasme entre aquella jovenalla (sobretot entre Toda i Ribera). Nosaltres podríem afirmar, sense equivocar-nos, que la impressió que causà Poblet a Eduard Toda fou de grans proporcions, en el mateix 1870 tingueren les primeres conseqüències, amb només quinze anys d'edat! Aquests tres recercadors tingueren temps de dibuixar un plànol del monestir -molt esquemàtic, val a dir-, una còpia de l'antic escut de Poblet i àdhuc redactaren una «memòria», -força ingènua-o projecte de restauració³.

Però, anem als inicis, encara ens situem al 1870, a l'arrencada d'aquest veritable desfici d'un joveníssim Toda, cal citar el petit llibre que edità sobre el monestir. Es diu -encara que sense un fonament total- que fins i tot se n'encarregà de l'estampació. Eduard Toda afirmava que amb la venda del llibre es podrien recaptar alguns fons per a començar les obres de restauració pobletana⁴. A la darrera plana, hi col·locà el plànol de Poblet que havia fet estampar -amb més aviat escassa traça- Andreu de Bofarull i de Brocà, autor de la que és considerada com a primera

guia turística pobletana i amb èxit, doncs, se n'estamparen fins a cinc edicions: *Poblet, su origen, fundación, bellezas, curiosidades, recuerdos históricos y destrucción*, Tarragona, 1848⁵. Fins i tot s'atreví a escriure al que aleshores era considerat com el més destacat arqueòleg tarragoní, Bonaventura Hernández Sanahuja (Tarragona, 1810-1891). Conservem una generosa resposta del patrici tarragoní al jove reusenc, datada a Tarragona el 28 de juliol de 1870, conservada a l'Arxiu de Poblet⁶. Sens dubte el destinatari de la missiva degué restar astorat que el joveníssim Toda li demanés per la localització a la capital provincial de material històric, artístic o arqueològic provinent de Poblet.

Un necessari salt en el temps: Hernández Sanahuja, Eduard Toda i els panteons reials de Poblet

El que Bonaventura Hernández no podia imaginar és que, dècades més tard, concretament el 1935, quan Toda, ja gran, i quan ja feia cinc anys que estava instal·lat al monestir de Poblet, com a president del seu patronat, en una activitat restauradora enorme, acusés a Hernández Sanahuja com a responsable màxim de les destrosses del que encara quedava de la joia de la corona, els panteons reials de Poblet, que Pere el Cerimoniós, al segle XIV, els declarés com a panteons oficials del llinatge de la casa reial d'Aragó i del casal de Barcelona, aquests com a mandataris del Principat de Catalunya. Aquest cop mortal, com ben bé se sap, fou motivat pel trasllat de les despulles de Jaume I a la catedral de Tarragona, i que també malmeteren preciosos elements artístics del panteó ducal dels Cardona. Sanahuja, com a delegat per fer aquest desafortunat trasllat també va malmetre despulles, com les del malaurat Príncep de Viana, i de manera notòria les del rei Martí I l'Humà, pràcticament perdudes per sempre més. El mausoleu de la catedral de Tarragona fou inaugurat el 8 d'octubre de 1856⁷. A tall d'exemple, anotem un veritable anatema de Toda per les nefastes accions d'Hernández Sanahuja envers el patrimoni pobletà: «provocà la més gran depredació soferta fins llavors pel monestir. Per dir-ho clar i d'una sola vegada, fou l'atac, l'acte de més estúpid vandalisme que s'hi pogué cometre»⁸.

Retorn a la nostra primera narració:

El jove Toda, troballa pobletana i la seva carrera consular

Ens situem a l'època amb el seu oncle polític Josep Güell i Mercader, home de confiança d'Emilio Castelar. El germà de la seva mare se l'emportà a Madrid, encara que a Toda, a banda del dret, li feia gràcia la carrera de Lletres, es decantà per la primera. Cursà brillantment la carrera (1873-1876), i de la mà -del que arribaria a ser president de la I República, que veié desseguida les qualitats intel·lectuals de Toda-, el va introduir en el que seria una brillant carrera consular, carregada de fites culturals, de col·leccionisme, articulista i autor de diversos volums, especialment en els seus destins xinesos (Macau, el primer d'ells, 1876) i el Caire, on restà fascinat per aquella civilització.

Però Poblet no desapareixia del cor i del pensament d'Eduard Toda, malgrat aquests viatges llunyans. Així, encaminat per Víctor Balaguer, un dels grans patricis de la Renaixença, va trobar l'arxiu de Poblet, entaforat en diversos baguls, als baixos de la «*Real Academia de la Historia*», al carrer «*del León*» del vell Madrid. Era clar que la documentació de Poblet interessava especialment al ministre Mendizábal, en la darrera desamortització de 1835, a més de Santes Creus i Escaladei, pels possibles guanys crematístics. El cert, però, és que després d'uns anys d'abandonament a Tarragona, es decidí de portar-ho a Madrid, on es creà l'«*Achivo Histórico Nacional*» (1866). Eduard Toda, en aquells baguls absolutament abandonats, intentà fer una mena d'índex, però la seva pertença cap a l'estranger va fer que fos un instrument força insuficient⁹. El patrici de la Renaixença, Víctor Balaguer, polític a Madrid, i que convertí la seva casa en la biblioteca, avui dia la més important referida a la Catalunya del segle XIX, i en un notable museu, tot plegat reunit a Vilanova i la Geltrú, donà notícia pública de la insòlita tasca de Toda (Víctor Balaguer: *Las ruinas de Poblet*, Madrid, el Progreso Editorial, 1885, p. 78 i ss.)¹⁰. De fet, foren dues personalitats de la Renaixença les qui introduïren Eduard Toda en el moviment: el ja esmentat Balaguer, i el mallorquí Marià Aguiló. Pel que fa al primer, anys a venir, amb Toda establiren una gran amistat. El reusenc, sempre generós, li llegà la seva col·lecció egípcia i una considerable munió de llibres.

La carrera diplomàtica. La llarga absència (1876-1919)

El nombre de llocs on Toda exercí el seu càrrec és tan dilatat –combinats amb viatges més aviat culturals– fa que sovint els estudiosos no es posin d'acord. De la seva carrera sobressurten els de la Xina (Macao, 1876) i Egipte (El Caire, 1884). Arreu comprava llibres i antiguitats, feia viatges i escrivia per a la premsa nombrosos articles, a més de llibres.

Per a la cultura catalana sí que cal fer esment del seu destí a l'illa de Sardenya, a Càller, el 1891. Seguint les pistes que li proporcionà Marià Aguiló, redescobrí la llengua catalana que es parlava a la ciutat de l'Alguer. Naturalment, la fita s'escampà ràpidament per tots els cercles renaixentistes i catalanistes del Principat. L'instrument més poderós que féu servir Eduard Toda fou la publicació d'un llibre, que esdevingué un objecte de culte: *Un poble català d'Itàlia: L'Alguer* (Barcelona, 1888). Després seguí d'altres destinacions, moltes d'elles europees.

1883: Un any d'excedència. Poblet

Aquesta excedència demanada per Toda ens mostra la seva catalanitat, amerant-se en el moviment de la Renaixença, coneixent prohoms com Àngel Guimerà o Francesc Matheu, amb qui entaulà una ferma amistat.

En aquell moment va esdevenir un assidu col·laborador al diari *La Renaixensa*, on hi trobarem articles seus, fins aproximadament el 1896. Introduït de ple en el moviment catalanista, *ingressà*

1935. Eduard Toda acompanyant tres visitants a Poblet, davant d'un dels portals del cenobi (Autor Francesc Blasi Vallespinosa. Fons: Francesc Blasi Vallespinosa. Centre Excursionista de Catalunya).

1936. Toda, Guitart i Maspons al costat d'una bassa del monestir de Poblet.
(Autor Francesc Blasi Vallespinosa. Fons: Francesc Blasi Vallespinosa. Centre Excursionista de Catalunya).

a «L'Associació Catalanista d'Excursions Científiques», on realitzà nombroses excursions, almenys en un parell de vegades visità de nou el seu estimat monestir de la Conca de Barberà.

És en aquest any quan Eduard Toda publicà, en bella estampació, el llibre *Poblet. Recorts de la Conca de Barberà*, (Barcelona, Estampa de la Renaixensa, 1883). De Poblet publica una dotzena d'articles, que ell, en diverses èpoques passades, ja havia editat, sobretot a la revista «*La Il·lustració Catalana* i a *La Renaixensa*: Toda ens parla de l'església, els panteons reials, el claustre, la biblioteca i l'arxiu, les visites reials, o bé l'enterrament de Joan II. En algun d'aquests treballs hi trobarem encara un Toda revolucionari i anticlerical, posteriorment tota la seva evolució ideològica, amb la gran fascinació que sentí per Poblet al llarg de tota la seva vida. Hi ha un component intel·lectual, en aquest pensament, que entèn Poblet com un esplendor, per passar després al procés d'abandonament, destrucció i expoliació, per acabar amb el pensament de recuperació i un nou ressorgiment.

Més endavant, la carrera diplomàtica va seguir a un ritme ben alt, però Toda decidí acabar-la el 1901, anys després (1907), comunicà, per una carta del fons Matheu¹¹, que havia comprat Escornalbou, una altra de les sortides romàntiques del reusenc. Per altra banda, durant força anys, s'instal·là a Londres, on esdevé el gerent de l'empresa naviliera basca «Sota y Aznar». És una etapa de la que els seus biògrafs en saben poques coses. És cert que s'enriquí notablement i comprà una bona quantitat de llibres. Des de Londres, donava instruccions per a la restauració d'Escornalbou. El mestre d'obres Francesc Ribas, fou primordial en aquesta empresa, així també com Laura Oliva i Sedó, nora de Toda.

Entre Escornalbou i Poblet

Durant la dècada dels vint, quan Toda s'instal·là en aquest antic convent, Escornalbou es converteix en un cenacle de personalitats de la cultura catalana (encara que, en general, eren nostàlgics de la passada Renaixença. Un element que els unia era el refús a la nova normativa lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans¹²), i *Don* Eduard apel·la a l'èpica, fent pujar, des de l'Argentera, la seva formidable biblioteca, xifrada pels volts de seixanta mil volums i nombrosos mobles i antiguitats. El que sabem és que Toda aconsegueix reunir un preciós material referit al monestir de Poblet: llibres antics de la casa (esmentem la mítica història de Poblet, del pare Jaume Finestres, del s. XVIII), llibres i breviaris pertanyents a antics monjos, antics pergamins, manuscrits religiosos i històrics, un centenar d'exemplars de la famosa biblioteca donada a Poblet, al segle XVII, pel seu mecenes Pere Antoni d'Aragó, virrei de Nàpols, una col·lecció molt completa de plets i al·legacions jurídiques de l'Època Moderna, quan abundaren el litigis entre el cenobi i les seves viles sotmeses al seu domini senyorial i papers, cartes, i d'altres materials diversos.

Ens hem de fer una pregunta fonamental que per a mí no té una resposta clara: Eduard Toda, en un gest absolutament romàntic, «conquereix» el formidable cim de l'antic cenobi d'Escornalbou i atenent a la seva ja notable edat, gaudir allà dalt, dels seus anys de recès, rodejat del seu imponent patrimoni bibliogràfic i artístic, restaurant part de l'antic convent medieval,

tot construïnt unes noves estances, de marcat regust anglès, procurant convidar sistemàticament als seus millors amics (Agustí Duran i Sanpere, Francesc Matheu, Ramon Miquel i Planas, Mn. Jaume Barrera, Lluís Plandiura, Mn. Josep Palomer), a més de la presència de nombrosos erudits en la tasca de consulta de la biblioteca, catalogada per les estudiants bibliotecàries, deixebles del Dr. Jordi Rubió. Reprenc el tema de la pregunta: en realitat Toda treballà molt sobre Poblet, és que potser ell, en realitat, anhelava fer el darrer esforç de la seva vida i traslladar-s'hi per a restaurar-lo? Potser s'esdevindria la possibilitat quan en aquella època Toda ocupava lloc de diverses institucions acadèmiques de Tarragona: la Societat Arqueològica Tarraconense, la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona, o a Barcelona l'acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Fer aquests viatges des d'Escornalbou era una tasca accidentada, a més que el patrici reusenc ja tenia una certa edat, a més, malgrat que el visitessin sovint els seus nombrosos amics, passava força dies solitaris, suportant una meteorologia agressiva. Encara que la nostra hipòtesi no hagi deixat rastres, és evident que Toda pensava en Poblet, i hi escrivia abundantament, com per exemple al *Butlletí Arqueològic* de Tarragona i la seva influència sobre temes pobletans era gran.

De fet, el monestir de Poblet, juntament amb Santes Creus, ja havia estat declarat, el 24 de juliol de 1921, *monument nacional*. Estem segurs que la seva intervenció seria efectiva en aquesta declaració. Hi ha d'altres fets que fan pensar que Toda estava pendent de Poblet, així, el 1920 - ho hem esmentat abans- s'incorpora a la Comissió de Monuments de la Província de Tarragona (creada el 1844). Si consulteu els llibres d'actes de la Comissió, trobareu la lletra de Toda, als marges, esmentant el tema pobletà tractat, és extraordinari! I també l'esmentada Reial Societat Arqueològica de Tarragona, la presidiria des de 1932 fins 1941, any del seu traspàs. Estem segurs que la introducció de Toda a l'Acadèmia tenia com a finalitat l'afavorir la restauració de Poblet.

A banda de la seva incansable activitat epistolar¹³, tingué temps per redactar diferents treballs de recerca. És el cas de l'opuscle *Curiositats de Poblet. Enterro d'un aventurer anglès* (Tarragona, 1922), referit al noble anglès Philip de Warthon i amb més gruix, el volum miscel·lani *Estudis Pobletans* (Tarragona, 1925), on destacaríem un sòlid treball biogràfic del gran mecenes de Poblet del segle XVII, el virrei de Nàpols Pere Antoni d'Aragó. El reusenc, dins aquesta devoció per la lletra impresa, encara té temps per publicar veritables erudicions

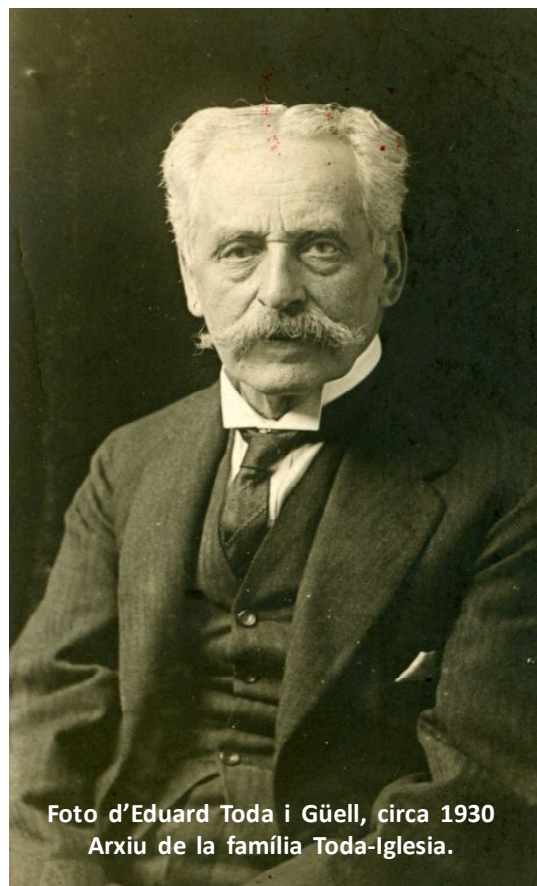

Foto d'Eduard Toda i Güell, circa 1930
Arxiu de la família Toda-Iglesia.

de gran volada i en dedica una precisament al lloc on tenia la seva estada: *Història de Escornalbou* (Tarragona, 1926).

El romanticisme totdià tingué d'altres mostres pobletanes en la seva estada a Escornalbou, en aquell període va poder recuperar una bella mostra històrica i artística: la Creu de l'abat Guimerà (1564-1583). Membres del Centre Excursionista de Gràcia la traslladaren des de la seva ubicació a Escornalbou i la tornaren a plantar al bell mig del que avui s'anomena Plaça de la Corona d'Aragó, a Poblet. La monumental creu fou rescatada per Toda en una subhasta a París.

Les col·leccions de ceràmica històrica foren també tema d'interès pel nostre biografat. En una de les sales de les estances modernes, Toda hi col·locà una espectacular col·lecció, de diferents èpoques i estils. En un dels panys de paret, hi féu col·locar una excel·lent mostra de ceràmica pobletana, sobretot les que duïen les armes dels grans abats renaixentistes del monestir: Lerín, Porta, Queixal, Guimerà, etc.

El somni acomplert: Eduard Toda, restaurador de Poblet (1930-1941)

Un cop més, i ara de manera definitiva –com tancant un amplíssim cercle al voltant de l'admiració per Poblet- la vida agitadaíssima d'Eduard Toda i Güell adquireix un caire d'èpica, que ens produeix una fascinació gairebé impossible de creure, però real, al capdavall. El 14 de juny de 1930 es crea el Patronat de Poblet, la pedra angular, l'àncora de salvació, amb la finalitat central de la protecció i, en el possible, la restauració del conjunt monumental pobletà. Hem d'anomenar els primers herois, els membres de la institució: Eduard Toda, com a primer president, a més dels vocals: Ramon Morenes y García Alezón, Comte de l'Assalto; Lluís Plandiura i Pou (un dels grans col·leccionistes d'art de Catalunya); el prevere montblanquí Ramon Sabaté i Balcells; mossèn Jaume Barrera i Escudero (director de la Biblioteca Conciliar de Barcelona) i el vallenc Fidel de Moragas i Rodés¹⁴.

Reunits els homes del patronat a la sala del calefactori, el president s'instal·là a la Casa del mestre de novicis. Un hipotètic retir plàcid i gaudint de les amistats, de la seva biblioteca i d'aquella natura salvatge, es convertiren per a Eduard Toda, en els darrers onze anys de la seva vida, en una activitat gairebé frenètica. A més, hem de tenir present que aquella època fou ben convulsa: la II República, la Guerra Civil i el primer franquisme.

Toda féu un ampli desplegament d'activitats, que tenia com a factor principal el salvament dels edificis pobletans, tan ferits per gairebé un segle d'abandonament. És coneguda la resposta a una qüestió plantejada per un periodista: «Així, Sr. Toda, que és el ha fet més a Poblet? «Jo, desenrunar». Amb les seves gestions, aconseguí ajuts, més o menys regulars, procedents de la Generalitat de Catalunya i de la República. D'aquesta manera es possibilità la contractació d'un nombre considerable d'operaris. A vegades –en aquella època de crisi- quan no arribaven els diners suficients, aquests sortien de la seva pròpia butxaca i també de Lluís Plandiura. La qüestió era consolidar murs en perill de desplomament, cobrir les principals dependències de teulada i anar instal·lant, on feia falta, portes, finestres, vidres i proteccions exteriors que evitessin

més saqueigs. Amb les obres de neteja es recuperaren elements arqueològics –sobretot importants peces ceràmiques, i també fragments escultòrics de primer ordre, quan es treballà dins l'església major i prop dels panteons reials. En aquest sentit, es dignificaren i es retornaren al seu lloc primigeni, els panteons ducals dels Cardona, notablement conservats i que foren obra dels germans Grau de Manresa. A les sales de la Biblioteca s'anaren classificant nombroses peces escultòriques, on hi tenia gran destresa el cèlebre picapedrer Joanet. Per altra banda, es feren obres a la gran muralla de Pere III, del segle XIV i a alguna de les seves torres. El claustre rebé també moltes reparacions, i algunes de les seves principals i belles dependències: el refector i la sala capitular, restituint les laudes dels grans abats.

Eduard Toda tingué molt d'interès que es publicués, el 1935, la memòria del Patronat *Reconstrucció de Poblet. Obres realitzades de 1930 a 1934 pel Patronat del Monestir*. El text, del mateix Toda i que també s'edità en castellà, portava un extens reportatge fotogràfic, la seva finalitat era clara: que amb un tiratge notori, el patronat justificués, tant davant de les autoritats, com per al públic en general, la destinació dels notables ajuts econòmics que s'esmerçaren en la restauració del gran cenobi. A l'església major, es dignificà el presbiteri, i la renovació d'una part important dels paviments. A banda, s'anà refent un notable arxiu, en les anomenades «sales gòtiques», que recollien majoritàriament la documentació que havia anat aplegant el mateix Toda. En temes arxivístics, comptava amb l'assessorament d'Agustí Duran i Sanpere, i també d'Alfons Par, Manuel Herrera i Geis, i el selvatà Eufemià Fort i Cogul, considerat el primer biògraf d'Eduard Toda¹⁵. durant aquells estius, les bibliotecàries continuaren la tasca de classificació, tal com havien fet a Escornalbou. Fins i tot es tingué temps de distribuir en les anomenades Cases Noves un primer Museu. En aquella època, les condicions de Poblet permeteren les primeres visites turístiques, encara que aquest interès ja tenia un predicament anys abans, amb visites de turistes provinents de la burgesia vinguts des de Reus, i fins de la mateixa Barcelona.

En tot aquest procés de veritable salvament de Poblet, Eduard Toda es rodejà de nombrosos col·laboradors i bons assessors. Del mateix Escornalbou s'emportà cap a Poblet un home important: el mestre d'obres Francesc Ribas, que dirigia el grup d'obriers que varen treballar fins i tot durant el període bèl·lic del 1936-1939, encara que, durant aquests anys, evidentment amb menor intensitat. Una altra personalitat important fou el seu metge Joaquim Guitert, que feia nombroses gestions a Barcelona. Malauradament, tingueren un trencament personal el 1938. El doctor Guitert, també fou un prolífic publicista pobletà. Una altra persona de la màxima confiança de Toda fou mossèn Jaume Barrera i Escudero, gran llatínia, era professor del Seminari Conciliar de Barcelona i director de la important Biblioteca Episcopal de Barcelona. Proporcionà importants llibres per a Poblet i forní al monestir de tots els objectes litúrgics per a la nova consagració de Poblet. En un recent epistolari es demostra abastament que Eduard Toda volia instal·lar religiosos al cenobi, fet que ocasionà algunes discrepàncies entre membres importants del patronat, com ho fou el mecenes Lluís Plandiura, que no va tornar més a Poblet, un cop arribats els monjos cistercencs italians, el 1940¹⁶. Sembla ser també que el selvatà Bonaventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat, tampoc n'era favorable. I aquí volem desfer un malentès sobre els sentiments religiosos d'en Toda, que crec que foren manipulats després del seu traspàs. Certament, Eduard Toda no el podem catalogar com un «catòlic practicant». Ara bé, creiem que

cal fer justícia, doncs ja hem demostrat que ell s'inclinà a pensar que una comunitat religiosa, monàstica, era la millor manera de preservar el futur del monestir. Després d'algunes recerques, s'acordà que serien monjos italians cistercencs els encarregats per vetllar la continuïtat.

Els grans esdeveniments a Poblet el 1935

En ocasió d'esdevenir-se el centenari de l'exclaustració i abandonament Eduard Toda es desdoblà, tot organitzant una sèrie d'actes que assentessin d'una vegada les feines de salvament de Poblet i remarcar com un dels nostres grans monuments nacionals de Catalunya. Com a fet paral·lel, en aquells anys havien augmentat les visites turístiques i s'havien editat un elevat volum de postals.

Aquest any 1935, Toda aconseguí un cop d'efecte: el retorn a Poblet de les despulles de Carles, Príncep de Viana, fou un acte fortament nacionalista: a dalt, a les voltes de l'església major hi volejava una senyera i l'assistència de públic fou nombrosa. A la vegada, es tornava al culte l'altar major del cenobi.

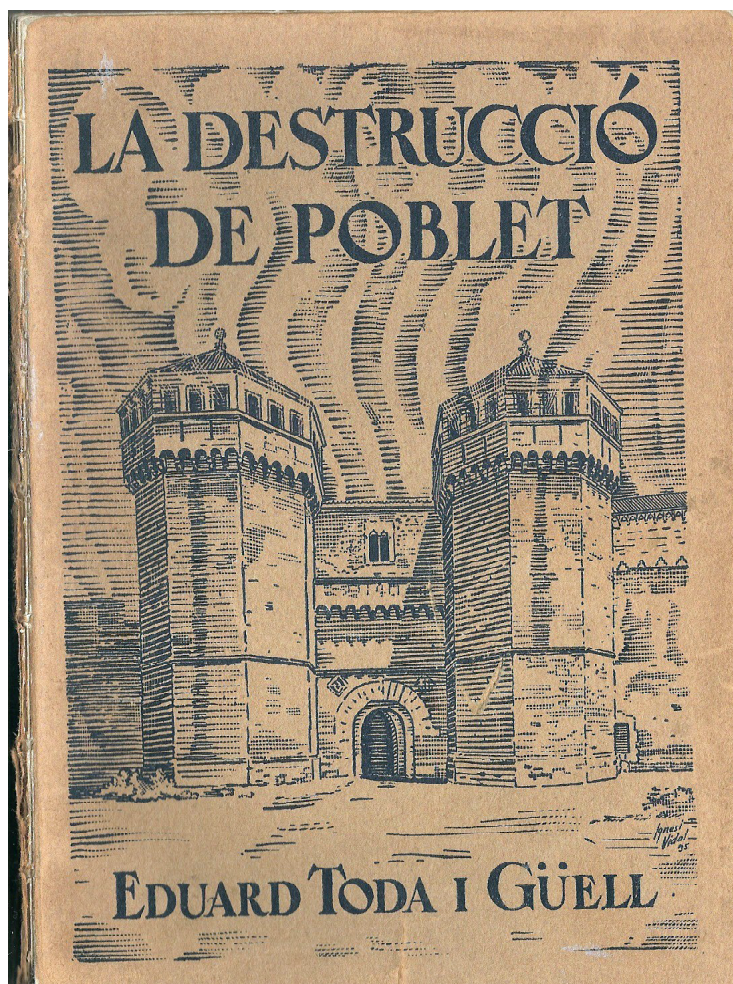
No per tota aquesta feïnada, Eduard Toda abandonava la seva faceta de publicista. Estic segur que encara avui trobaríem cartes d'en Toda en institucions oficials, culturals, o en cases dels nombrosos erudits que va arribar a tractar. En el tema dels llibres, Toda publicà, el 1935 a Tarragona, *La destrucció de Poblet*, tot l'espantós segle del Poblet sense monjos, abandonat, exposat al saqueigs, als col·leccionistes i la recerca d'un mític «tesor», que mai es va trobar, però que va posar encara més en perill la conservació del monument¹⁷. És, segurament, el millor llibre historiogràfic de Toda. També, el mateix any, edità a Tarragona, *Panteones reals de Poblet* (Tarragona, amb el seu famós atac a l'arqueòleg tarragoní Hernández Sanahuja, al qual fa responsable de la destrucció de parts significatives del panteó que encara es *conservaven*. També el reusenc deixà inèdit, en dos gruixuts volums, el llibre *La davallada de Poblet (Poblet als segles XVII i XVIII)*, editat finalment el 1997 pel pare Alexandre Masoliver, monjo i historiador pobletà, i per l'autor del present article. Cal no oblidar que Toda era prolífic en la redacció d'articles pobletans, que sempre tenien un rerafons propagandístic de l'obra restauradora que es portava a terme. Així, a l'entorn el simbòlic any de 1935, ja feia temps que Eduard Toda presidia la Reial Societat Arqueològica Tarraconense (des de 1932). En aquesta Societat es publicava el prestigiós *Butlletí Arqueològic*. Toda el dirigí entre 1932-1936, en cada número procurava escriure un article, o n'encarregava a d'altres autors, col·laboradors seus: Eufemià Fort i Cogul, o Cosme Oliva Toda, per posar uns exemples¹⁸.

El 1933, en escaure's el cinquantenari de la publicació del llibre de Toda, *Poblet. Recorts de la Conca de Barberá*, els seus amics erudits, historiadors, literats i bibliòfils li ofrenaren un preciós volum *Poblet. Recull d'escrits pobletans* (Barcelona, Estampa de la Renaixença, 1933), lligat amb aquest llibre, molts d'ells eren també membres del grup de lletraferits, anomenat «La Colla». Les seves activitats consistien en trobades literàries i gastronòmiques, en algun punt de la geografia catalana, i posteriorment alguns d'ells editaven un article, formant uns volums exquisidament editats i que no passaven dels cinquanta exemplars. El 1935 li tocà el torn al

volum dedicat a Poblet. Entre d'altres, estamparen els seus treballs Joaquim Cabot, Víctor Català, Enric de Fuentes, Joaquim Guitert, Francesc Matheu, Ramon Miquel i Planas, Víctor Rahola,

Joan Santamaria i el propi Eduard Toda i Güell, amb l'article *Els sepulcres del rei don Jaume*.

Ens agradaria remarcar que Eduard Toda no oblidava els diversos àmbits en benefici del ressorgiment, ja hem citat diverses accions de propaganda. En aquest sentit, el 1935 aconseguí organitzar-ne de forta volada, així, a través de les ones de Ràdio Associació de Catalunya (emissora de forta implantació a la Catalunya republicana), va emetre un notable cicle de conferències radiades, referides totes al monestir. N'esmentarem algun dels oradors: Antoni Rovira i Virgili, Manuel de Montoliu, Josep Palomar, Joaquim Guitert, Jaume Barrera, Ramon d'Alòs-Moner, Ramon Miquel i Planas, Francesc Carreras Candi, Ferran Soldevila, Cèsar Martinell, Ferran de Sagarra, Agustí Duran i Sanpere, Ferran Valls i Taberner,

Joaquim Folch i Torres, Manuel Cruells, Feliu Duran Canyameres, Joan Amades i Josep Puig i Cadafalch. Els textos foren editats en un volum, que porta per títol *Per la restauració del monestir de Poblet*, en un ampli tiratge.

L'energia d'Eduard Toda semblava no tenir límits, arribats a 1936 aconseguí que Poblet fos la seu del «Congrés Jurídic Català», com a complement a les sessions dels juristes, el reusenc, sense gaires recursos, va aplegar una exposició de documents històrics de Poblet, que completà amb l'edició d'un pulcre catàleg, a cura de Siegfried Bosch i Manuel Cruells, *Catàleg de l'exposició de documents jurídics de l'arxiu de Poblet* (Barcelona, 1936).

De la Guerra Civil fins 1941

Com arreu del país, l'esclat de la guerra civil, el 18 de juliol del 1936, suposà un trencament en el ritme d'activitats que es portaven a terme a Poblet, àdhuc en aquestes circumstàncies incertes i perilloses, el capteniment d'Eduard Toda fou d'una gran intel·ligència i eficàcia, en el sentit que el conflicte bèl·lic pogués afectar negativament Poblet.

La Generalitat de Catalunya nomenà Eduard Toda comissari per a la salvaguarda de Poblet. L'ordre, signada pel conseller de Cultura, Bonaventura Gassol, el nomenava «delegat especial per a la incautació dels edificis i els seus continguts, de la comarca de la Conca de Barberà i els seus contorns i especialment del monestir de Vallbona de les Monges, filial del de Poblet¹⁹, quedant facultat per a poder prendre totes les mesures i donar les ordres oportunes. Ordeno a tots els alcaldes i prego als militants del Front Popular que li donin totes les facilitats que li sien necessàries». L'endemà, Eduard Toda contestà al Departament de Cultura i demanà que per a tenir el suport necessari a la causa de defensa del patrimoni, que posés a la seva disposició el Comitè d'Incautacions d'obres culturals de Tarragona, particularment els senyors Maillol i Rebull, donat llur coneixement de les obres que es tractava de salvar²⁰.

Eduard Toda va prendre una decisió sàvia i transcendent: no moure's ni un sol dia de Poblet mentre durés el conflicte, sabia que tots els comitès revolucionaris dels pobles de tota la Conca, li tenien un respecte, i la seva sola presència salvaguardava Poblet de qualsevol contingència violenta o irregular, i així va ser. Durant els tres anys de guerra, Poblet fou una autèntica bassa d'oli. Encara el comissari reusenc va provar de continuar fent obres de restauració a Poblet, però a mesura que avançava la guerra, les subvencions públiques anaren en paulatina davallada, àdhuc els proveïments per a les persones que aixoplugava el monestir i també el fet important dels talls de les comunicacions exteriors.

Poblet, per ordre del Servei de Salvament d'Arxius Històrics, que dirigia heroicament Agustí Duran i Sanpere, es disposà a custodiar els arxius de Reus, Tortosa, la Selva del Camp, Verdú, Anglesola, Vilagrassa, Vinaixa, Santes Creus i Vallfogona.²¹ També es recolliren béns culturals del monestir de Vallbona.

L'únic episodi que suposà un perill real per a Poblet fou la imprudent arribada del cardenal Vidal i Barraquer -acompanyat pel bisbe auxiliar Borràs- al cenobi, i que sembla que ja en tenien notícia alguns dels comitès veïns. Toda, apel·lant a la seva defensa, ho hagué de notificar, però al mateix moment comunicà el fet a Ventura Gassol, com que en aquella etapa del conflicte regnava ja força desordre, calia actuar depressa, cosa que féu la Generalitat, permetent salvar la vida de Vidal i Barraquer, però no pas la del seu bisbe auxiliar. Fou un afer penós, però el Sr. Toda, un home d'edat avançada llavors, no se li podia demanar més en aquest episodi tan dramàtic.

La guerra anava camí de la seva fi, però certament la tenacitat de Toda encara tingué temps per a enriquir el llegat cultural de Poblet, així, el 1938 s'aconseguí que l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) s'encarregués de l'edició crítica del Cartulari de Poblet, conservat a la Biblioteca Pública de Tarragona, que anà càrrec del pulcre arxiver Joan Pons i Marquès.

Les depuracions del bàndol franquista, un cop acabada la guerra, feren que, en un primer moment, es destituís Toda de president del Patronat de Poblet. Tanmateix, en una ordre del tres de març del 1941, se'l tornà a nomenar president del Patronat del monestir.

Amb 86 anys, cansat d'una vida tan activa i profitosa i sumat al rigor del fred pobletà, Eduard Toda i Güell emmalaltí greument la primavera de 1941, amb una severa pneumònia. Va morir al seu Poblet el 26 d'abril. L'endemà, festivitat de la Mare de Déu de Montserrat, tingueren llocs els funerals i fou sebollit en un lloc sagrat, l'antic cementiri de monjos, rere la capçalera del temple²². La figura d'Eduard Toda ha donat lloc a controvèrsies, manipulacions i fins i tot a difamacions, en vida i sobretot un cop mort. No podem estendre'ns en aquests temes -que per altra banda jo mateix i d'altres estudiosos han fet en d'altres espais-, però sí direm, com a cloenda que moltes foren producte de l'enveja envers una figura senyera de la Catalunya del seu temps. Ha aparegut recentment un molt llarg estudi sobre l'il·lustre reusenc, que demostra el gran abast de la seva obra²³. Creiem, sincerament, que la personalitat d'Eduard Toda i Güell, no ha estat prou valorada en la grandesa i singularitat dels reptes que aconseguí assolir. És sens dubte, un gran reusenc, però creiem sincerament que li correspondria un millor reconeixement, tampoc el monestir de Poblet l'ha tingut en la justa consideració que mereixeria. Per tant, des d'aquestes modestes, però clares planes, reivindicuem aquesta personalitat de la Catalunya contemporània,

Notes

- 1.- Aquests primers temps de Toda estan ben detallats i estudiats per MASSÓ CARBALLIDO, Jaume: *Eduard Toda i Güell: de Reus a Sardenya (passant per la Xina i Egipte, 1855-1887)*, Càller, 2010.
- 2.- TODA I GÜELL, Eduard: *El Doctor Joseph Ribera i Sans*, Escornalbou, 1930.
- 3.- BASSEGODA NONELL, Joan: *El manuscrit de Poblet. Un intent infantil de restauració del monestir en 1870*, a «*Revista de la propiedad urbana*», (Tarragona) 35 (1988), p. 21-54.
- 4.- TODA, Eduard: *Poblet, descripción histórica*, Reus, 1870.
- 5.- Nosaltres la vam reeditar, amb un estudi introductor i edició crítica: GONZALVO I BOU, Gener: *Guia Turística de Poblet (1848)*, Valls, 2005.
- 6.- GONZALVO I BOU, Gener: *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet, a través del seu epistolari*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, carta 1, p. 72-73.
- 7.- FORT I COGUL, Eufemià: *Eduard Toda, tal com l'he conegut*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 267-269.
- 8.- TODA I GÜELL, Eduard: *Panteones Reales de Poblet*, Tarragona, 1935, p. 13 i ss.
- 9.- GONZALVO I BOU, Gener: «*L'arxiu de Poblet, encara exiliat*», *Missiva* (Tarragona), abril-juny, 1995, p. 3-5.; GONZALVO I BOU, Gener: «*Desamortització i arxius: l'exemple del monestir de Poblet*», *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, (Barcelona), 11 (1997), p. 11-29
- 10.- També podeu veure: GONZALVO I BOU, Gener: «*Victor Balaguer i Eduard Toda: dos prohoms de la Renaixença catalana*», *Diari de Vilanova*, 7 de setembre de 2001.
- 11.- La vam trobar a la Biblioteca de Catalunya, al fons personal Francesch Mateu, Correspondència amb E. Toda, s.n.: GONZALVO I BOU, Gener: *Eduard Toda i Güell i el salvament...*, Barcelona, p. 18.
- 12.- MIQUEL Y PLANAS, R.: *Contra la reforma lingüística, Catalana. Revista Setmanal*, (Barcelona), 13, (30 de juny de 1918).
- 13.- Vegeu algun exemple a: *Cartes d'Escornalbou i Poblet. Un epistolari d'Eduard Toda a Agustí Duran i Sanpere (1922-1940)*, a cura de Gener Gonzalvo i Bou, Poblet-Tàrraga, 2001.
- 14.- Patronato del real monasterio de Poblet: *Documentación legal relativa a la creación del Patronato del real monasterio de Poblet, y a la restauración y conservación del monumento (1930-1973)*, Tarragona, 1975.
- 15.- FORT I COGUL, Eufemià: *Eduard Toda, tal com l'he conegut*, Barcelona, 1975.

- 16.- GONZALVO I BOU, Gener: *Correspondència entre Eduard Toda i Güell i Jaume Barrera i Escudero (1925-1941)*, Reus, 2012.
- 17.- BARRAGÁN, Pedro: *El tesoro de Poblet*, Tarragona, 1931
- 18.- TODA I GÜELL, Eduard: *El Monestir de Poblet (Selecció d'articles, 1883-1936)*. Edició a cura de Gener Gonzalvo i Bou, Montblanc, 2005.
- 19.- Error històric evident, Vallbona depenia directament de Roma.
- 20.- MASSÓ, Jaume: *Patrimoni en perill*, Reus, 2004, p. 185-187; MASSÓ, Jaume: *Dues cartes d'Eduard Toda, comissari de Poblet (1936-1937)*, «El Punt (Camp de Tarragona)», 16 de gener de 2001.
- 21.- FORT I COGUL, Eufemià: *Eduard Toda tal com l'he conegut*, Barcelona, p. 307-308.
- 22.- GONZALVO I BOU, Gener, «La mort d'Eduard Toda a Poblet l'any 1941", *Aplec de Treballs*, (Montblanc), 19, (2001), p. 143-153
- 23.- GORT OLIVER, Jordina: *Eduard Toda i Güell i la passió per la cultura*. Reus, 2015.

1931. Una altra de les seves dilectacions fou Escornalbou, on el veiem a la creu de terme de l'abat Guimerà de Poblet. (Procedència Joana Casals (àlbum) Arxiu Escola de Bibliotecàries).